

"תמונת מצב"

מודל חדש להערכה בית-ספרית

רקע

הערכה חיצונית של בתי ספר ושל מערכות חינוך נהוגה ברובן המוחלט של המדינות המפותחות בעולם. הערכה זו מאפשרת מעקב שיטתי ותקף אחר עבודת בתי הספר, זיהוי פערים בין רצוי למצוי והקצאת משאבים מושכלת. הערכה במסגרת המבחנים והסקרים של המיצ"ב נהוגה מזה כ- 15 שנה בישראל ומהווה מסד נתונים חשוב לתהליכים של אחריותיות וקבלת החלטות ברמות שונות, מהרמה הבית-ספרית ועד הרמה המערכתית.

בשנים האחרונות גברה הפגיעה בשגרת ההוראה והלמידה בבתי הספר כתוצאה מהכנות אינטנסיביות לקראת מבחני המיצ"ב. לצד הפגיעה בשגרת הלמידה, הלחץ שהופעל על בתי הספר בעקבות תוצאות המבחנים ופרסומם בציבור הוביל לתופעות שליליות נוספות, כגון הסטת משאבים מבתי ספר, מדרגות כיתה ומתחומי דעת שאינם נבחנים אל התלמידים הנבחנים, הפניית יתר של תלמידים להיבחנות בכיתות מותאמות ועוד. במקביל, גברו הקולות הקוראים לבחינה מחודשת של ההחלטה לפרסם את ציוני המיצ"ב לציבור וכן קריאה לבחון מחדש את מודל ההערכה החיצונית של בתי הספר. בעקבות כך הוקם ביוני 2019 צוות מקצועי בראשות מנכ"ל משרד החינוך מר שמואל אבואב ומנכ"לית ראמ"ה ד"ר חגית גליקמן, שבחן את הנושא באופן מקיף ומעמיק.

עם סיום עבודתו של הצוות המקצועי, גובש מודל הערכה חדש שעיקריו הם: חיזוק תהליכי הערכה פנימיים כחלק מהשגרה הבית ספרית, עדכון מתכונת ההערכה החיצונית, דגש על שימוש מושכל בנתוני הערכה ומתן מענים מותאמים לתוצאות ההערכה.

להלן יפורטו תובנות מרכזיות מהתהליך של בחינת מודל ההערכה חדש, תיאור המודל ותהליך יישומו העתידי.

תובנות מרכזיות

מודל ההערכה החדש המוצג במסמך זה נשען על עבודה מקיפה שבוצעה באביב-קיץ 2019 במסגרת הצוות המקצועי לבחינת נושא ההערכה הבית-ספרית, בו לקחו חלק מומחים מהאקדמיה, אנשי חינוך מהשדה, אנשי משרד החינוך ועוד; כמו-כן, התהליך נשען על היוועצות מקוונת רחבה עם הציבור, על קול קורא שהתפרסם למומחי הערכה ועל מפגשים ישירים במחוזות עם הורים, מנהלים, מורים, מפקחים, תלמידים ומנהלי מחלקות חינוך. בתובנות שעלו מהתהליך צוין בין היתר כי:

- יש חשיבות גדולה לשילוב ולאזון בין הערכה פנימית ובין הערכה חיצונית.
- לצד הערכת הידע של הלומדים, יש להרחיב את הערכת המיומנויות שלהם ולבחון אותן במגוון תחומי דעת.
- ההערכה החיצונית צריכה לשקף באופן מקיף את מגוון העשייה הבית-ספרית, כגון: אקלים בית-ספרי, חדשנות, סביבות למידה, דרכי הוראה-למידה-הערכה, חינוך חברתי וערכים.
- יש לחזק את היכולות של בתי הספר בתחום הערכה, כגון: קיום תהליכי הערכה פנימיים, ניתוח נתוני הערכה חיצוניים, ניתוח כמותי ואיכותני של התוצאות, קבלת החלטות פדגוגיות המבוססות על מגוון הנתונים.

תיאור המודל החדש

מודל ההערכה החדש מבקש לשמר את היכולת למדוד לאורך זמן הישגים לימודיים והיבטים אקלימיים של בתי ספר, ויחד עם זאת להקטין ככל האפשר את הקשיים והתופעות השליליות.

יעדי המודל

המודל החדש שואף להשיג את היעדים האלה:

- לחזק את האמון בבתי הספר ובעשייה שלהם באמצעות שינוי תרבות השימוש בכלי הערכה ובנתונייהם ובאמצעות תהליכי הפיתוח המקצועי של הגורמים השונים במערכת.
- להפחית ככל הניתן את הלחץ שבתי הספר חוו ואת הפגיעה בשגרת הלימודים.
- לקבל תמונה חיצונית תקפה ועדכנית על בתי הספר באופן המשקף את הצורך באחריותיות ובניטור העשייה החינוכית בבתי הספר. המודל החדש מרחיב את תחומי הדעת ודרגות הכיתה הנבחנות, כדי למנוע התמקדות בדרגות כיתה מסוימות ולספק תמונת מצב מקיפה יותר.
- לספק לבתי הספר דיווח נגיש, עדכני ומגוון שיכלול מידע על ההישגים הלימודיים, האקלים וההקשר הבית-ספרי וכן על שורה של מדדים חדשים שיאירו את בית הספר ופעילותו החינוכית, את החוזקות ואת האתגרים שניצבים בפניו.
- לקדם תרבות ארגונית ושיח מבוסס נתונים עם כלל בעלי העניין, כגון נציגי המשרד, הרשות המקומית וגורמי קהילה, לצורך קידום תהליכי למידה ושיפור.
- לאפשר מתן מענים מותאמים לבתי הספר על בסיס הצרכים המשתקפים מנתוני ההערכה החיצונית והפנימית גם יחד.

שינוי התרבות הארגונית

במסגרת דיוני הצוות המקצועי, כמו גם בתגובות שהתקבלו במסגרת ההיוועצות ובקבוצות המיקוד, חזרה ועלתה הטענה כי אחת הסיבות המרכזיות לשיבושים שחלו במבחני המיצ"ב נובעת מהתרבות הארגונית הנהוגה במערכת החינוך בהתייחס לשימוש בנתוני הערכה. הצוות המקצועי הסיק שיש לפעול להטמעת תרבות ארגונית המבליטה את תהליכי הלמידה והשיפור בעקבות ממצאי ההערכה הפנימיים והחיצוניים. התרבות הרצויה מדגישה שיח על נקודות חוזק ונקודות לשיפור, העולות בנתוני ההערכה. תרבות זו מאפשרת לבחון מחדש את תהליכי ההוראה, הלמידה וההערכה הנהוגים בבית הספר ולפעול לשיפורם.

משרד החינוך וראמ"ה מתכוונים לקדם שורה של מהלכים שישפרו את תרבות ההערכה ויסייעו להפיק ממנה את המיטב:

- ניסוח כללים ברורים לשימוש מיטבי והוגן בכלי ההערכה ובנתונים הנאספים באמצעותם.
- הקמת מערך הדרכה למפקחים ולבתי הספר בשילוב רכזי הערכה בית-ספריים, לשם שימוש מיטבי בכלים ובנתונים.
- גיבוש והנגשה של סל המענים הניתן לבתי הספר בעקבות הערכה חיצונית, לצורך שיפור וטיוב העשייה הבית-ספרית.
- ביצוע הסברה מקיפה אודות מודל ההערכה החדש, מטרותיו, יתרונותיו וחסרונותיו בקרב מטה משרד החינוך, הפיקוח, בתי הספר וכן בקרב הציבור הרחב.

ארבעת רכיבי המודל החדש - "תמונת מצב"

מודל ההערכה החדש יקדם את הדגשים על ידע, מיומנויות וערכים, שהינם חלק מיעדי מערכת החינוך, ובכך יחזק את הקשר בין הוראה, למידה והערכה. המודל מורכב מארבעה רכיבים משולבים:

הרכיב הראשון | הערכה פנימית

- לרשות בתי הספר יועמד מגוון כלי הערכה פנימיים. הצוות החינוכי יעשה שימוש בכלים אלו באופן המקדם קבלת החלטות מבוססות נתונים.
- כחלק משגרת ההערכה בבתי הספר קיימים כבר כיום כלי הערכה רבים, כגון: המבדק לראשית הקריאה והכתיבה בכיתה א' ומבדק עמי"ת לרכישת מיומנויות שפה בכיתה ז'. בנוסף להם, ראמ"ה מובילה פיתוח של כלים פנימיים נוספים המיועדים לכיתות א'-י' במגוון מקצועות ליבה.
- משרד החינוך יסייע לבתי הספר לעשות שימוש נכון ויעיל בנתונים לטובת בניית תכניות עבודה וקידומם של התלמידים ושל בית הספר עצמו.
- ראמ"ה פועלת למחשוב חלק מהכלים הקיימים ולשיפור הנגישות אליהם.

הרכיב השני | הערכה חיצונית משולבת – קבועה ומשתנה

בתי ספר היסודיים וחיטבות הביניים ישתתפו בהערכה חיצונית של הישגים לימודיים. הערכה קבועה תתקיים בתחום הדעת אוריינות שפת-אם (כיתות ד' וכיתות ח') והערכה משתנה תתקיים בתחומי דעת ובדרגות כיתה משתנות.

ההערכה תכלול מבחנים שידגישו בחינת ידע ומיומנויות באופן התואם את תכניות הלימודים, את האוריינות של התלמידים בתחומים השונים וכן מיומנויות של המאה ה-21. הערכה חיצונית זו תאפשר למנהל בית הספר וכן לגורמים שמלווים את בית הספר לקבל מידע סטנדרטי אודות הישגי בית הספר. הערכה זו תשמש ככלי לקבלת החלטות מושכלות לגבי האופן שבו אפשר לקדם את בית הספר ותלמידיו.

- **הערכה קבועה:** כלל התלמידים בכיתות ד' ובכיתות ח' ישתתפו בהערכה באוריינות שפת-אם. ההערכה תתבצע בשליש הראשון של כל שנת לימודים, בכלל בתי הספר בארץ במועד ידוע מראש.
- **הערכה משתנה:** בנוסף להערכה הקבועה, כלל בתי הספר ישתתפו כל שנה גם בהערכה משתנה במועד ידוע מראש. המידע על תחום הדעת ודרגת הכיתה הנבחנת בהערכה המשתנה יימסרו לבית הספר בסמוך למועד ההערכה. מנקודת מבט בית-ספרית, כל בית ספר יבחן במסגרת ההערכה המשתנה במבחן אחד בלבד ובדרגת כיתה אחת בלבד מדי שנה. מנקודת מבט ארצית ייבחנו בכל שנה מספר שילובים של תחומי דעת ודרגות כיתה, כך שבכל שנה תתקבל תמונת מצב ארצית בתחומי דעת שונים ובדרגות כיתה שונות.
- **בתי הספר היסודיים** ישתתפו באחת מבין ההערכות המשתנות הבאות: מתמטיקה בכיתות ה' או ו', שפת-אם בכיתות ה' או ו', אנגלית בכיתות ה' או ו'.
- **חיטבות הביניים** ישתתפו באחת מבין ההערכות המשתנות הבאות: שפת-אם ט', מתמטיקה ח' או ט', מדעים ח' או ט', אנגלית ח' או ט'.

יודגש כי אין צורך בהכנה ובהיערכות מיוחדת לקראת ההשתתפות בהערכה החיצונית. ההכנה הטובה ביותר היא שמירה על שגרת הלמידה.

הרכיב השלישי | סקרי אקלים וסביבה פדגוגית

סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית עוסקים בטווח רחב של נושאים מחיי בית הספר, המשקפים את מגוון התהליכים החינוכיים והלימודיים הקשורים לעשייה חינוכית איכותית. הסקרים מאפשרים ללמוד על נושאים אלו כפי שהם נתפסים על ידי התלמידים והמורים. מטרת סקרים אלו לספק למנהלי בית הספר ולמטה משרד החינוך תמונת מצב מקיפה ורב-פנים, שאפשר יהיה לאתר באמצעותה את נקודות החוזק ואת הנקודות לשיפור של בית הספר ושל המערכת כולה. שאלוני האקלים והסביבה הפדגוגית יעברו בבתי הספר במסגרת הערכה חיצונית במחזוריות קבועה, אחת לשלוש שנים.

במסגרת תהליך ההיוועצות עם הציבור וקבוצות המיקוד במחוזות, נאספו הערות והארות על השאלונים הקיימים ואלו יוטמעו בהדרגה בנוסחי השאלונים שיועברו החל משנת הלימודים תש"ף. כמו כן, בשנים הבאות יועמדו לרשות בתי הספר שאלוני אקלים וסביבה פדגוגית לצורך העברה פנימית ממוחשבת, ובתי הספר יוכלו לעשות שימוש בשאלונים אלו בהתאם ליעדים, לצרכים ולעניין של בית הספר.

הרכיב הרביעי | הקשר בית-ספרי

לכלי ההערכה הסטנדרטיים יתווסף גם מידע ממדדים נוספים שיתנו תמונה על אודות ההקשר הבית-ספרי. מדדים אלו יאפשרו ליצור תמונה מלאה יותר על אודות התשומות, המשאבים, האתגרים והיחודיות של בית הספר. מידע זה יתייחס בין היתר לנושאים כגון: פעולות לקידום הוגנות ושוויון, הכשרה ופיתוח מקצועי של מורים ובעלי תפקידים אחרים בבית הספר, שילוב והכלה של תלמידים, כיתות חינוך מיוחד, למידה חוץ בית-ספרית, השתתפות בחוגים ובתנועות נוער, התנדבות ומעורבות חברתית, מעורבות בקהילה ופעילויות עם ההורים. בנוסף, מנהל בית הספר יוכל להוסיף מידע ייחודי על בית ספרו בתחומים אחרים, המספקים מידע בעל ערך לניתוח ולפרשנות של נתוני ההערכה הפנימיים והחיצוניים.

יישום המודל החדש

- **בשנת הלימודים הנוכחית - תש"ף**, יוטמעו שני רכיבים של המודל: ביסוס השימוש בכלי הערכה פנימיים בתוך מערך העבודה הפנים בית-ספרי וביצוע סקרי אקלים וסביבה פדגוגית.
 - בתי הספר יקיימו **הערכה פנימית** בלבד ולא תתקיים הערכה חיצונית של הישגים לימודיים. לרשות בית הספר עומד אוסף של כלים למורה, כגון: מבדקים, מבחנים ומשימות ביצוע. מבחני המיצ"ב הפנימי יישלחו לבתי הספר המעוניינים בכך. החל משנת תשפ"א, מבחני מיצ"ב קודמים ומבחנים מסכמים נוספים יועמדו לרשות בתי הספר כחלק ממאגר הכלים הפנימיים, לצורך הערכה פנימית.
 - **סקרי אקלים וסביבה פדגוגית** יועברו בקרב תלמידים במסגרת הערכה חיצונית של קבוצה 3 של המיצ"ב.
- **בשנת תשפ"א** יתווספו שני הרכיבים הנוספים של המודל: **הערכה חיצונית משולבת - קבועה ומשתנה וכן הערכת ההקשר הבית-ספרי**. הערכה חיצונית קבועה תתקיים באוריינות שפת-אם בכלל בתי הספר בכיתות ד' ו-ח', והערכה חיצונית משתנה תתקיים בתחומי דעת ובשכבות גיל ששיוודעו לבתי הספר בסמוך למועד ההערכה.
- כדי להפחית את העומס המוטל על בתי הספר ולייצר סטנדרטיות בהערכה, לא יבוצעו מבחני מפמ"ר, מבחנים רשותיים ומבחנים אחרים הנשלחים כיום לבתי הספר לצורך הערכה רחבת היקף. לרשות בתי הספר יועמדו כלים פנימיים מעצבים ומסכמים עם סטנדרטים שבהם יוכלו לעשות שימוש לאורך השנה.

למודל ההערכה החדש, כמו לכל מודל, יש יתרונות וחסרונות. בשנים הקרובות נמשיך ונבחן את השפעותיו על מערכת החינוך, בעזרת משוב וחשיבה משותפת עם בתי הספר וגורמים רלבנטיים נוספים.

תודה לשותפי החשיבה

אנו מודים לכל התלמידים, המורים, מנהלי בתי הספר, מנהלי מחלקות החינוך ברשויות, ההורים, נציגי המוסדות האקדמיים, המפקחים, מנהלי המחוזות ואנשי מטה משרד החינוך מהמינהלים השונים - על השתתפותם בזירות ההיוועצות ובקבוצות המיקוד ועל תרומתם המשמעותית לתהליך החשיבה ולפיתוח המודל החדש.